

պարեն մը, ժամանակակից տագնապին դէմ սպառազինելու համար զէնք մը կը կատարուէր: Այս իսկ պատճառաւ մեծարժէք յարգ հարկ է շնորհել ամեն գոյն համարուած յիշատակաւորի, որ դարուս նշմարն կ'երեւցնէ վրան, — ինքնագիր թէ թարգմանութիւն, — որով միայն կարելի պիտի ըլլայ ուսումնասիրել Զ. Է. եւ յաջորդ դարուց Հայերու մտաւոր կենսքը եւ աստուածաբանութիւնը աղբիւրներու վրայէն:

Այս կարգի գրուածներէն ունիք այսօր ի ձեռին ընտիր հրատարակութեամբ անպայման գնահատելի գործ մը Հայերէն հին թարգմանութեամբ Տիմոթէոս Աղէքսանդրացոյ՝ «Համաճարութիւնն առ սահմաննայլն ի ժողովոյն Բաղկնորնի»¹. գրութիւն մը, որ հակառակ նախնեաց վրայ ըրած մեծ ազդեցութեան, երկար ժամանակ մատնուած էր կորստի թէ յուներէն ընագործին եւ թէ Հայ թարգմանութեամբը, գործը իւր կարեւորութեամբն կ'արժէ առանձինն ուշադրութեան:

Հեղինակն Տիմոթէոս, ժամանակակիցներէն իւր փոխութեան համար՝ ծաղկական անուամբ Ալլուրոս յորջորջուած, զոր նախնիք թարգմանած են Հայերէն «Կուլ»², էր մին Ե. դարու Բ. կիսուն Միաբնեայց կուսակցութեան պարագլուներէն, որոնք Ասորիք եւ Եգիպտոս իրենց բովանդակ ունեւնէ՝ բառաբ, բանիւ եւ գրով ախոջեան հանդիսացան Քաղկեդոնի ժողովոյն սահմանին գէմ: Տիմոթէոս արդէն Եփեսոսի 449ի ժողովոյն մէջ՝ «աւելթեր», էր իւր «Անատողոս երեք. եղբօր հետ»³ եւ ընրմ կուսակից Գրիսկորոսի, որուն աշակերտած ալ կը թուի եւ ընկերատու անոր քարոզքին ի Գանդրա: Իւր ասպարէզն ալ եղաւ Աղէքսանդրիա, ուր 457ին յաջորեցաւ խուժանի միջնորդութեամբ զարոտերիստ Մկրտարանին մէջ ի կենաց լսանալով՝ յափշտակել պատրիարքական աթոռն. սակայն շուտով ստիպուեցաւ թողուլ դահն (460) համանուն Տիմոթէոսի, որ անուանեցաւ Փուսս⁴, եւ արքայութիւն եղբօրը հետ, Կ. Պոլսոյ վրայէն նախ ի Գանդրա եւ ապա ի Քերսոն, ոսկից Լեւոն կայսեր մահուէն ետքը վերագաւառալով ի Կ. Պոլիս՝ Բասիլիսկոսի հրամանաւ գրաւեց կրկին Աղէքսանդրիոյ աթոռը (476). բայց այս անգամ ալ երկար չտեւեց աթոռին վրայ եւ տարին չբոլորած գահավէժ ըլլալով՝ վախճանեցաւ Աղէքսանդրիա († 477, Յուլ. 31) իւր ծերութեան մէջ, ըստ ունանց ինք զինքը թուանորեւով⁵:

Տիմոթէոսի կենսքը կուրիւ եղաւ թէ՛ բանիւ եւ թէ՛ գրով, բայց դժբախտաբար իւր գրական գործունէութեան մասին շատ դոյզն է մեր ծանօթութիւնը: Բիւզանդական մատենագիրք իրենց դաւանաբանական գրուածոց մէջ կը յիշատակեն յաճախ Տիմոթէոսի⁶՝ Ἀντιρριτικὰ (Հակաճառութիւն) գրութիւնն «ի բազում գիրս»⁷, նաեւ Συγγράμματα κατὰ τῆς συνόδου Χαλκηδόνος καὶ τοῦ τόμου Λέοντος (Հարագրութիւնք առ ժողովն Քաղկեդոնի եւ տումարն Լեւոնի)⁸: Նման գրուածք մ'ալ կը նշանակէ W. Wright Բրիտանիական Միւսէոսի ասորիքէն շեռնապրաց ցանկին մէջ՝ «Տիմոթէոսի «Գիրք ընդդէմ ժողովոյն Քաղկեդոնի» (Cod. Mus. Britt. Addit. 12156), որ 562ին ընթորինալուած կ'ըսուի⁹: Ապա հովապէս այս երեք խորագիրներն ալ միեւնոյն մատենան կ'անկարկեն, որ ի կարգին կու գայ կը հաւասարի Հայերէն «Հակաճառութիւնն առ սահմաննայլն ի ժողովոյն Քաղկեդոնի» գրութեան: Այս նկատմամբ թէեւ կը պակսին մանրամասնութիւնք, բայց կարելի է հաստատել առանց զեղեւելու՝ Ἀντιρριτικὰի համար, ինչպէս կը տեսնուի Յուս-

¹ Տիմոթէոսի եպիսկոպոսականի Աղէքսանդրիոյ Հակաճառութիւնն առ սահմաննայլն ի ժողովոյն Քաղկեդոնի: Էջմիածին, 1908, 8⁰ էջք ԼԵ+396+2 Ցախա:

² Յունարէն Ալլուրոս բառն, որ իբրեւսղէմայ Յովհ. հայրապետի առ Աբաս թղթին մէջ (ԱՄԲ. 1896, էջ 254) փոխուած է «Եղբորս», երեւապակի նշանակութեամբ գործածուած է հիներէն. բառին 1. դասական առումն է ղիպատոն³: 2. Յունոց իմացած է նաեւ «Կուլ» իմաստ. այսպէս Ուէլս. Մէլն. Մտտիէի, Ջոն Ը. 121. յուս. տղն Կալլուրոսն ծովոր, կը թարգմանուի. «Չաղախիւն իշտոն. նշանակէ Փոսայ առ Չաղախիւն թղթին մէջ՝ Տիմոթէոս Աղէքսանդրացիին, որում Կուլն կուլն», առի՛ Գր. Յալլ թուղթ առ հիւսիս. վարգապետ. 75 եւն. իսկ 3. Նոնիսոսի թարգմանիւն փոխած է երկրցս Ափս (էջ 13, 74), որուն վրայ խոսած ենք պիլոս (Հակ. Գ. 1904, էջ 71): — «Կուլ» անուանակոչութեան մասին Հմմտ. Յուլ. Հրատարակիչներու, էջ 2:

³ Հակաճառ. 35: Հմմտ. Գիրք Կայսերաց, էջ 68-71:

⁴ Գիրք Կայս. էջ 67. յուս. φάως, φώος լսյո? բառն, ըստ Թեոփանեսայ կը յորջորջուէր λευκός պակառ:

⁵ Կենսագրութիւնն Քաղկեդոնի մէջ թերեւս է Յուսաւարանի մէջ, էջ Զ-Բ: Հմմտ. Ե. J. Hergenrother, Photius, Patriarch von Constantinopel, Regensburg 1867, I. 93-116:

⁶ Հմմտ. K. Krumbacher, Geschichte der byz. Literatur, München, 1897, p. 53. ուր սակայն յանուն Տիմոթէոսի իմացուած է Տիմոթէոս Գ. Աղէքսանդրիոյ պատրիարքն (519-535):

⁷ Migne, P. gr. 86, 273-4. 88, 1127-30.

⁸ Migne, P. gr. 88, 437-441.

⁹ W. Wright, Katal. p. 639-648.

¹⁰ ԱՄԲ, 1908, էջ 588.

ախնայ թղթէն¹, ուր վկայու թիւներ կը բերուին այս մասինն: Տիմոթէոս յորինած է զայս անկասկած իւր արտօրանք օրերուն ի Գանգրա եւ ի քերտն 455—465ի միջոցները: Հայերէն թարգմանութիւնն կ'ընծայէ առ այս կոտան: Ա. գիրքը գրուած է 457էն՝ Մարկիանոսի մահունէ յառաջ եւ Գիոսկորոսի մահունէն († 454) ետքը, Տեղինանի կենդանի կ'ընթացէր (էջ 150) ապակին զՄարկիանոս († 457), գիտէ Հռոմայ անապատանալը (էջ 150) Գեննսերիկոսի առջեւ (455): Կ'երեւայ թէ յորդորուած է նա գրութեանս Գիոսկորոսի խորհրդով (Հմմտ. էջ 280) եւ Ա. գիրքն արդէն ի Գանգրա սկսած²: Բ. եւ Գ. գրքերը, որոնք կը պակսին Հայերէնի մէջ, գրած կ'երեւայ 460ի արքայքին ժամանակ ի Գանգրա եւ ի քերտն, գոնէ Գ. գիրքը հոս գրած է ըստ Յուստինիայ: Վերջաբանին խօսքերն ալ զայս կ'անարկեն, ուր շատ գաղտնութեամբ կը խօսի իւր Հանգամանաց վայր եւ կ'աղչէ սուր խօսքեր ժամանակակից ղեկը արտօրել տուող կայսեր (Լեւոն) դէմ (էջ 331):

Գեննագիտո Մասիլիայցի³ կը յիշէ իւր De scriptoribus ecclesiasticis գրոց մէջ, թէ թարգմանած է ինքը Տիմոթէոսի առ Լեւոն գիրքը (libellus), ուր Ս. Հարց վկայութիւններով ջանացած է, կ'ըսէ, զկայսրը խաբել, Լեւոնի տարան ու քաղկեդոնի ժողովոյն սահմանն մըլտարկան ցուցնել, եւ արեւելեան բոլոր եպիսկոպոսները շնորհակալան ներկայացնել⁴: Նկարագրութենէն կը տեսնուի թէ ակնարկուած գիրքն անկախ⁵ գրութիւն մ'է Հակաճառութենէն, եւ զոր կը յիշատակէ նաեւ Անաստաս ԲՏ, Սինայեցի⁶:

Բաց ասկէ ունի Տիմոթէոս «Տրամատուութիւն (dialog) ընդ Կալովմենայ Աղեքսանդրացոյ, ուսկից հատուածներ պահած է Ղեւոնդիտո Բուզանդացի⁷: Ատտիկանի արաբ. շեռա-

գրաց մէջ (թ. 172) կայ նմանակէն՝ ապահովակէս իրմէ, դաւանաբանական ճառ մը զոր լատ. թարգմանութեամբ հրատարակած է Ang. Mai¹:

«Հակաճառութեամբ, դիտած է Տիմոթէոս հերքել Լեւոնի Տոմարը եւ քաղկեդոնի ժողովոյն սահմանը, կամ մէկ խօսքով՝ ի քրիստոս երկու՝ աստուածային եւ մարդկային անխառն բնութեանց վարդապետութիւնն դատապարտել իրեն Հերետիկոսութիւն եւ նոյն շնորհիւ եւ թեոգորոս Մոպսեստացոյ վարդապետութեանց՝ Հակառակ Հին հարց ուսուցածին, եւ թէ պէտք է «զՏէր մեր եւ զԱստուած Յիսուս քրիստոս մի անել՝ հանդերձ իւրով մարմնով եւ նմին զամենայն հատուցանել զաստուածալայելականն եւ զմարդկութեանն», եւ թէ ըստ մարմնոյ մեզի համագործկան ըլլալով հանդերձ՝ «եկաց մնաց եւ արպէս Աստուած» (Հմմտ. էջ 1): Կամ ըստ Գեննագիտոյ կ'ուսուցանեն Տիմոթէանք. «Բանն առաւ մարմին պահելով թէ աստուածային գոյութիւնն եւ թէ մարմնոյն բնութիւնն. եւ ընկերակցութեամբ երկուքին առանց խառնման՝ Որդւոյն Աստուծոյ մի անձը զգեցաւ մարմին»²: Զայս կը ջանայ ապացուցանել երկար վկայութիւններով սուրբ հարց գրուածներէն (էջ 2—34 եւն), զորոնք առարկայ հարցին համար կը նկատէ «հոգեկան զրահ ուղղափառ հաւատոյ» (էջ 36): Իրեն հիմ իւր հատառց Ս. Հարց վկայութիւնքը ի մէջ բերելու ետքը կ'անցնի հակառակ Լեւոնի Տոմարին (էջ 52—144) եւ քաղկեդոնի սահմանին (էջ 144—256) դէմ. հոս իւր ընտրած յօրինուածութիւնն է նախ ի մէջ բերել Տոմարէն հատուած մը, ցուցնել համաժողովոյ շնորհիւ, Պաւղոս Մամոստացոյ եւ թեոգորեոսայ վարդապետութեանց, առ այս Ս. Հարց վարդապետութիւնք եւ ապա իւր իւր հրդեհածութիւնքը: Գրութիւնն այսպիսի յօրինուածութեամբ անպայման յարգ կը ստանար ժամանակակից վառ վիճմանց ժամանակ եւ անսպառ աղբիւր մը երկաթնակներու դէմ վկայութիւններ հայթայթելու համար: Այս իսկ պատճառաւ քիչ ժամանակէն տարածուած է ամէն անկէն:

Հայերէն թարգմանութիւնն պահուած է Էջմիածնի թ. 1988 (կար. 1945) շեռագրին մէջ, զոր առաջին անգամ ծանոթացուց գիտնական աշխարհին Կարապետ Վ. Տէր-Մկրտչեան

¹ Migne, P. gr. 86, 273—4 = 88, 1127—8.

² Արտասահմանեցիկ գիտնականութիւնն «Կիւսկիւնի նախկին, ապա յերակղիւս, յետ այսորիկ ի Գանգրացոյն քաղցը, ի Պափղագոնիս, առ ուր զարաւանն կատարեցաք», Հակաճառ. 147. Հմմտ. ԱՐԲՏ. էջ 588:

³ Գ. Տէր-Մկրտչեան (ԱՐԲՏ. 588) կը չիօթէ անն Կ. Պոլսոյ պատրիարք Գեննագեայ (458—471) հետ: Գեննագիտո Մասիլիայցի քահանայն Տեղինական է Ե. Գարու վերին քառորդին: O. Bardenhewer, Patrologie, Freib. 1894.

⁴ Migne, P. lat. 58, 1102.

⁵ Նոյն կը համարեն Հրատարակիչը (Յուլի. ԺԱ.) եւ Գ. Տէր-Մկրտչեան (ԱՐԲՏ. 588):

⁶ Migne, P. gr. 86, 274.

⁷ Migne, 86, 275—76.

¹ Ա. Migne, 269—274.

² Migne, P. lat. 58, 1106.

Արարատի մէջ 1897ին «Տիմոթէոս Էլուրոսի նորագիւտ երկը եւ նորա մի բանինոր հասուած» ներքեանի հայրերից առած «յօդուածով»¹ երբ կը խոստանար նաեւ հրատարակել ամբողջութեամբ, եթէ ձեռնուտ ըլլային պարագայք, Գործը մնաց անյաջող մինչեւ ներկայ տարիս, երբ աջակցութեամբ Երուանդ Արք. Տէր-Մի-նասեանց եւ ծախիւք Սուրբաւ Արքեպ. Գարգեանց լոյս տեսաւ։ Տիմոթէոսի եպիսկոպոսականի Աղեքսանդրոսայ շահաճառութիւն առ սահմանալս ի ժողովոյն Քաղկեդոնի, խորագրոյ ներքեւ՝ ամենայն մասամբ համապատասխան գիտնական դարուս պահանջմանց²։ Հրատարակութեան հիմ առնուած է էլ միտման յիշալ ծառով մի միակ մագաղակեայ ընտիր Օրինակն միջին մետրոպիան գրով։ Հրատարակչներու կարծեայ «այն մագաղակը, որի վրայնա գրուած է, այնչափ հին է, եւ ... ձեռագրի գիրը այնպիսի հնութեան գրոյմ է կրում, որ դժուար կարող է ձեռագիրը Թ—Ժ. դարից այս կողմ գրուած լինել»։ Այսպիսի հնութեան մէջ գեղեցիկ կը պատկերէ ձեռագիրն նաեւ բնագրին հին ուղղագրութիւնն եւ գրչւթի ձեռնարկութիւնն, առ այս գրած են նմանատպութեամբ իրրիւ նմոյշ երկու էջ (տախտակ Ա. եւ Բ.)։ Այս տեսակէտից, կը գրեն հրատարակիչք, լեզուագէտների եւ բանասէրների համար ներկայ գրեւորքը առատ նիւթ է մատակարարում» (Երջ. էջ ԻԲ.)։ Ձեռագրին ընթերցումը անքայնպիսի նպատակաւ պահպանուած են հրատարակութեան մէջ ամենայն ճշգրտութեամբ³։

Թարգմանութիւնն կատարուած է ուղղակի յունարէն բնագրէն, որ կրտուած է այսօր։ Յառաջ քան Թարգմանութեան հանգամանքներն գիտենք, խնդրոյ արժանի է հոս հայերէն

Թարգմանութեան ամբողջութիւնը, որուն մասին զեացած են Հրատարակիչք իրենց խօսքը։ Կարեւոր է այս կէտի ուսումնասիրութիւնը, վասն զի ներկայ հրատարակութեան մէջ ունինք միայն մէկ գիրք, մինչդեռ յունարէնն երեք գրքի մէջ գրուած կ'աւանդուի. այսպէս Յուստինոս կայսր իւր Ընդդէմ միաբնայց գրքին մէջ կոչուեցին կ'ընէ Տիմոթէոսի շահաճառութեան Գ. գրոց Գ. եւ Է. գլուխներէն⁴, որոնք գոյութիւն չունին հայերէնի մէջ, որ միայն Ա. գիրքն կը ներկայացընէ։ Մանր միտ գտնելով հայերէն Թարգմանութեան, կը նշմարուի հոն ալ ակնարկութիւն այս մասին. այսպէս Տիմոթէոս իւր վերջապատութեան մէջ կը գրէ. «Հարագրեցի նախ այսորիկ մատենան Աստուծոյն ըսպից, որպէս ուսայ ի սրբոցն աւետարանչաց եւ ի սրբոց առաքելոց եւ ի սրբոց մարգարէից եւ ի սրբոց եւ ուղղափառաց եպիսկոպոսականաց», ուր խօսած է զՔրիստոս «յերկուս ընտրութիւնս, բաժանողներու դէմ (էջ 329—330)։ Այս մատենան ըստ մեզ է շահաճառութեան Ա. գիրքը՝ հայերէն Թարգմանութեանս 1—314 էջերը, զոր գրած է 455—457ի մէջերը։

Գրութեանս վրայ բաւականատեն անցնելն ետքը, իւր բացատրութեամբն «Իբր յօլով ամանակաւ», կ'ընէ, «դարձեալ... ըստ չափոյ զոր աւանդեաց ինքն Տէր իմաստութեան ինձնուստիս, գրեցին եւ այժմ յերկուս մատենան, սորանց վրայ զարձալ ի սրբոց գրութեանս եւ զվարդապետութիւն սրբոց եւ ուղղափառաց եպիսկոպոսականաց», (էջ 330)։ Շատ պարզ է հոս ալ իմաստը. եւ այսու բաղկացած կ'ըլլայ Տիմոթէոսի գործքը երեք գրքէ։ Հայերէն Թարգմանութիւնն թէեւ ամբողջութեամբ հասած չէ մեզի. բայց կը նշմարուին Բ. եւ Գ. գրքերէն հետքեր. ըստ մեզ ներկայ հրատարակութեանս 1—316 էջերն Ա. գիրքն կը կազմեն (որուն 256—314 էջերն գրուած են իւր յաւելուած. համա. 256. իսկ 314—16 էջերն են Ա. գրոց վերջաբանն)։ Էջ 316 կը սկսի Գ. գիրքն, որմ սակայն միայն խորագիրն ունինք, ուսկից կը տեսնուի թէ Ա. գրոց բովանդակութեան հետ նոյն էր նիւթն իսկ Գ. գրոց մասն կ'երեւան էջ 317 գրուած յաւելումը, որոնց նիւթն բոլորովին անյարիր է Ա. գրոց հետ. վերջաբանն ալ Գ. գրոցն է Հրատարակիչք (էջ Ժ) վերջաբանն մէջ յիշուած «Աստուածոյն բայից, մատենով Տիմոթէոսի ինքնուրոյն մէկ աշխատութիւնն կ'ենթադրեն, իսկ «գրեցին եւ այժմ յեր-

¹ ԱՐՄՏ. 1897, էջ 251—257։

² Էւր. Յառաջընթաց (էջ Ե—ԴԳ.), Բովանդակութիւնն Նիւթից (էջ ԻԵ—ԼԵ.), Գանկ միայնութեանց Ա. Գրոց (էջ 345—354), Գանկ յատուկ անուանց (էջ 355—361) եւ Գանկ Նիւթից (էջ 362—396) գեղեցիկ Թարգմաններ են երկու լուստարի տախտակներով։ Հրատարակչաց հմուտութեան նախնայ երկերն հրատարակելու հանգամանց, Ներքի գիտողութիւնն մ'առ այս. փափաքեցին երբ «Գանկ Նիւթից» փոքր ինչ ընդարձակագոյն տեսնել, ներս առնուած նաեւ նորագիւտ եւ նորագիւտ բառերն, որոնցմով բառական հարստ է մատենագրութիւնն։

³ Ա. Էւր. էջ Ը. Թէ կիտաղորութիւն եւ ինչ ինչ յայտնի վերապակց ուղղութիւն մուծուած է հրատարակութեան մէջ, ծանօթութեանց մէջ նշանակելով միշտ նեւագրին ընթերցումն։ Կիտաղորութիւնը դժբախտաբար միշտ որով կանոնի հետեւ ողորդեալքն եղած չեն եւ միտմանկութեամբ։ Կամայականութիւնն յերեւան կ'ընէ մանաւանդ մի եւ նոյն հասուածի այլ եւ այլ կրկնութեանց մէջ։

⁴ Migne, P. gr. 88, 1127—28.

կուս մատենան խօսքերն կ'առնուն ներկայ Հա-
կաճառութեան մասին, զոր երկու գրքէ բաղ-
կացեալ կ'ենթադրեն (Ա. մաս, էջ 2—34.
Բ. մաս 52 ցվերջ): Բայց անտեղի է այսպիսի
մեկնութիւն, այնու որ այս Բ. մաս համարուածն
անբաժին կերպով կը յաջորդէ առաջինն, եւ
հիշեալիս ըսած էր տրդէն առաջին էջերուն մէջ
(էջ 1, 52) թէ նախ Ա. Հարց վկայութեամբ պիտի
ցուցնէ մարդեղութեան վարդապետութիւնն եւ
ապա պիտի վիճէ Լեւոնի Տոմարին դէմ¹:

Երգեօք ամրողնութեամբ՝ երեք գրքերն ի
միասին թարգմանուած էին ժամանակին եւ ապա
կորսուած մաս մը (Բ. գիրքն եւ Գ. գրքն մէկ
մասը): Հրատարակիչք բան մը չեն նշանակեր
շեւագրին թերութեան մասին: Պէտք է դիտել
որ շեւագրին մէջ Բ. գրքն խորագրով կ'աւարտի
էջը. այնպէս որ անտեղի չէ ենթագրել շեւա-
գրին մէջէն լեւոնեան անկում: Շնոց ծանօթ
կ'երեւալ աւելի ընդարձակ բովանդակութեամբ
բան որ մեք ունինք: Եւրոպայի Մովսէս եպիս-
կոպոսն ունէր “զգիրս” Տիմոթէոսի “բովան-
դակ”², դժբախտաբար անեղական բառն “գիրք”
կը միտգնէ խօսքին իմաստն, թէւ “զգիրսն
բովանդակ”, թուոց յաճախութիւն կը ցու-
ցնէ: Նոյնպէս մուծ է Պետրոսի (Մետրոքաց-
ւոյ³) թղթոյն խօսքերն. “Եւ ունի քո ա-
տուածսիրութիւնդ զամենապատուականն եւ
զերանելի հաւըն մերոյ Տիմոթէոսի զգիրս”
որ ընդդէմ քաղկեդոնի ժողովն, ... քիտէ քո
իմաստութիւնդ յառաջապացնելոց զորոց երա-
նելոյն Տիմոթէոսի⁴: Այս միտութիւնն կը պարզ է

սակայն Էջմիածնի Բ. 454 շեւագիրն, ուր
կը գտնուի 4. հատուած Տիմոթէոսի Հակաճա-
ռութենէն (հրտ. էջ 335—342). հատուած-
ներուն երեքը կայ Հակաճառութեան մէջ. բայց
ոչ չորրորդը “Նորին (Տիմոթէոսի) ընդդէմ
Լեւոնի գլխոյն խ. Հենգն. 14. յորինեալ” խո-
րագով որ ոչ աղբուս ըլլալու է, բայց թիւ Բ.
եւ Գ. կորուսեալ գրքերէն: Նման հատուած
մ'ալ կը գտնուի Ստեփանոս Խմաստասերի քով⁵,
որ նոյնպէս գոյութիւն չունի ներկայ հրատարա-
կութեան մէջ: Զարմանալի չէ մեր ենթագրու-
թիւնն. ծանօթ ձեռագիրն միայն է. հետեւաբար
չունի ամրողութեան թանձր եւ իցէ վկայ: Պէտք է
համեմատել առ առաւելն Բրիտ. Միւսէոնի ա-
տրերէն թարգմանութիւն հետ, եթէ համեմատ
է ամէն մասամբ հայոցն: Հրատարակիչք
Ֆր. Լոօֆի ասորերէն թարգմանութենէն յա-
ռաջ բերած Նեստորի հատուածներն համեմա-
տելով իւր թարգմանութեան հետ կը գրեն.
“Այդ հատուածները մասամբ համապատասխա-
նում են այս գրքի մէջ եղածներին, բայց մեծ
մասամբ տարբեր են եւ կարծել են տալիս, թէ
Բրիտանական Միւսէոնի ասորերէն ձեռագիրը
Տիմոթէոսի մի այլ նման աշխատութիւն է բո-
վանդակով իւր մէջը (էջ ԺԲ): Անցնիլք կարեւու-
րագոյն ինդոքոյն” հայերէն թարգմանութեան
ժամանակին:

1 Արտ. Գ. Տէր-Մկրտէան ԱՐՔՏ. 1902, էջ 115-
400, արտատպ. Վաղարշապատ, 1902 էջ 55: Ստեփանոս
երեք հատուած ունի “Տիմոթէոսի”, առջ 127—131 —
Տիմ. էջ 218, 24. առջ 132—137 — Տիմ. 218, 32, 250, 15.
իսկ առջ 138—145 չկայ այդման հրատարակութեան մէջ:
Ստեփանոս բաց ասից ունի Հակաճառութենէն ուրիշ երեք
հատուած ալ. երկուքը Սերգէ Միլեթսոյ քաղաք. Պարպ-
մանց (առջ 113—126 — Տիմ. 198, եւ առջ 481—470 —
Տիմ. 198) գրքէն, եւ մին Յովհ. Երուսաղէմացւոյ ի Հու-
ստոյ ձառէն (առջ 478—484 — Տիմ. 276) հմտ. այս մա-
սին եւ ԱՐՔՏ. 1908, էջ 565, ուր մասնաւոր ըսած է Գ.
Տէր-Մկրտէան միայն երեք հատուած: Ու չորրորդութեան քո-
տանի է այս դեպքերով ձեռն. Սահակոյ ձեռ. առ Փրս-
պատասխանն, ուր Գիշէր իդ. 284—85) կան հատուածներ
նեստորի գրութիւններէն. հատուածներու մէկ մասն փր-
ցուած են Հիւսթան-Բիւն երկրորդ զինէն. ասորհոգալէ
միւս մասն ալ պէտք է փնտռել կորսուած գրքերու մէջ:
Այս մասին կը խօսիք այլուր:

(Հարանային)

Հ. Ն. ԱՅԻՆԾԱՆ

1 Հեղինակն Տիմոթէոս Ա. գիրքն ալ բանաձեւ է
այլ եւ այլ դիտոց կամ մատերու, ըստ պէտքիսութեան
Իրիտոց. Ա. գլուխ՝ վկայութիւնք Ս. Հարց (էջ 1—52).
Բ. գլուխ՝ Հակաճառութիւն ընդդէմ տոմարին Լեւոնի (էջ
52—144) եւ Գ. գլուխ՝ Հակաճառութիւն առ սոսճմանայն
ի ժողովոյն քաղկեդոնի (էջ 144—256): Այս վկայարգու-
թեան զանազանութիւնն զգալի է ներկայ հրատարակու-
թեան մէջ. այսպէս կոյ յատուկ վերջուրութիւն Ա. գլուխն
վերջ. եւ Բ. գլուխն կը սկսի “Հակաճառական երկուք
զտոմէն Պետրոսի” (էջ 52) սկզբուն որութեամբ, Նոյնպէս
մասնաւոր սիքը մ'եղած է Բ. գլխոյն |Հակաճառութիւն|
ի ժողովն քաղկեդոնի (էջ 144): Թէ |շեւ Հեղինակն իսկ
զատ գլուխ մ'ենթադրած է զայս Բ. էն, յաճախ կ'սկսեալին
հետ եւ հմտ. մտադրութեան արժանի է հետեւեալը. էջ
170. “Արաբացոյցեալ իսկ եւ զայս ի հակաճառականն
ի թղթն զԼեւոնի, որով Բ. գլուխն կ'անարկուի: Եւ
տրեանտն Մ. գրքոյ Բ. գլխէն հատուած մ'ի մէջ մերեւոյ,
իւ գրք. Πάλιν Τιμόθεος δ βλάσφημος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν
Ἀντιοχειακῶν αὐτοῦ λόγων οὕτως λέγει (Migne 86, 273),
այս է. “Պարսեալ Տիմոթէոս հայհոյն յերկրորդում Հա-
կաճառական բանից իւրոց անէ այսպէս”, հատուածն կը
համապատասխանէ Հայ. թարգմ. էջ 67, 5—13 տողերուն:

2 Գիւր. Թեմոց, 140:

3 Հմտ. Նորայր թուղթ. Հանգ. Ամ. 1908, էջ 158: